

СЪВРЕМЕННИЦИ И ПОТОМЦИ РАЗКАЗВАТ ЗА СЪБИТИЯТА, СТАНАЛИ В ТРАКИЯ

ЖИВОТЪТ НА СТАНА ШАБАНОВА В БЕЛОМОРСКА ТРАКИЯ СЛЕД НЬОЙСКИЯ ДИКТАТ*

СТАНА ИВАНОВА ШАБАНОВА
Г. Дервент

Есента на 1919 година България се изтегли от Беломорска Тракия. Дойдоха французите. Но след време и те се изтеглиха. Един ден гласно от уста на уста се разнесе из улиците на селото: ...“Гърция иде! Гърция иде!“. Границата с България още не беше затворена. Стоил, мъжът ми, искаше да вървим в България. Но дойде вуйчо Шабан и каза: - Стоиле, не ни пускат вече, айол!

Нито гърците, нито нашите чети!

Един ден дойдоха от диврията и отвлякоха Стоила. Бях лехуса. Чаках ден, два, три. Стоил не се връща. Дойде комшията Димитър Самарски.

Питам го: - Стоил кадя е? – Диврията взе Стоила войник. - Питам, шетам, повече никой нищо не ми казва. Че по едно време дойде диврията, взеха бравите, три пъти ме накараха да развия детето, ако е мъжко, да не остане кадем /наследник/ от тази къща, понеже беше женско, оставиха го. Поискаха ми обичите. Янка беше на гърдата ми, бозаеше, снех лявата обича, посегнах с ръката да снема и дясната, а те не почакаха да я откача, дръпнаха ми обичата и скъсаха ухото /Държи с дясната си ръка баба Стана ухото и ми го сочи/. Взеха всичко, отидоха си. Питам калеко: - Сва какво е? – Стано, диврията взела Стоила, мъчила, дупчила го с нож, питах курадгията Колю, той ми разправи, докарали Стоила в село, покрит с шинел, да го не познаят, закарали го на Треферллия кидик, мъчели го там наново, мушкали го с върха на нож

навсякъде по тялото, под некатето /ноктите/, по срамотиите /половите органи/ да каже къде крие оръжие, къде се крият комитите и кого е превел в България. Принудили го да лази по корем и питали иска ли да отиде в България, ако го пуснат. А той отговорил едва-едва: - Искам, ако ма пусните. - Тогава му стреляли в тила, убили го и го оставили непогребан. Орлите изкълвали месото му. Сега, ако отиде човек, ще намери само дрехите му. - А Колю беше близък на дядо и вуйчо, тачеха се.

Калеко продължи: - Колю ми каза, че имат намерение да дойдат да вземат и жената му. Къде, калеково, да те скрия, що да те правя. - Това ми казваше този човек вечерта. Кога дойде диврията и каза: - Кадя е Стоиловата жена? Аз лежа лехуса. Дойдох и казаха: - Хайде, ставай, ще дойдеш с нас! – Аз не мога да стана. Събраха се съседите от махалата. Калеко знаеше гръцки, друг един човек – Христо, също знаеше гръцки. – Къде ще карате жената, не може да ходи. Каква вина има? Ако е виновен някой, той е Стоил. Той вече е убит. Хвърлиха вината върху Стоил. – Не, ще я вземем! – казаха от диврията. Както и да е, кандардисаха ги хората. Не ме взеха.

Диврията си отиде. Калеко заедно с комшиите ми вика: - Що да правим, калеково, кузум? Кадя да ида? Как да ти помогнем? - Стоях си. Но калеко научил, че диврията пак идва да ме взема. Тогава калеко ме изведе на едно баирче наблизо в едни хвойни. Направи ми една колибка и там ме сложи. Чакахме. Диврията дошла, ходела, търсела ме и си отишла. Дойде калеко и каза: - Няма живот, айол! Какво да правим? – Не знам, иди кажи на майка и вуйчо за положението ми. А майка каза: - Ние сме дали клетва при нея да не ходим и тя при нас да не идва. Тя е комитска жена! – Чим сега къде да ида? - Станах. Оттам сур-сур през Дерен кидик отидох при Баба Осман. Този турчин беше дядов приятел, той ме криеше от башибозука през 1913 година. Като ме видя, рече: - Аир олсун /На добро да бъде/, Стано, жива ли си? Знаеше български. – Жива съм, дядо Осман, но съм на много тежко положение. Разправих му патилата си. – Ами аз те гледам, Стано, като че ли си от гроб извадена! – И детенцето нося, голичко, босичко, няма ни покрива, ни постеля. Ами къде ще ме подслониш, място да намериш да ме скриеш. Стоила убиха, диврията ходи, шета ме

/търси ме/, детето три пъти развиха, та ако е мъжко, да го заколят, да не остане кадем, защото е женско, оставиха го, но сега пак ме търсят, какъв ум да взема! – Ами що да те правя, кузум, що да те правя!

Че ме заведе този турчин, Кириле, тебе лъжа, мене истина, къщите му бяха оставени от дядо. В едната стена имаше дупка, където дядо едно време криел брави от бегликчиите, и ми каза: - Дано някой не каже, че съм те скрил, и мене като тебе ще направят. – Жената му събра стари постели и завивки, заведе ме в тази дупка. Четирдесет дни ме храни и гледа този турчин, Кириле. През това време майка и вуйчо намерили Бриката, грък, стар голям приятел на дядо. Вуйчо му казва: - Стоила убиха. Диврията направи яма бравите и покъщнината. Остана вдовица жената му с малко детенце. Търсят я и я преследват. Бог знае какво ще правят с нея. Комити сме хранили. А двамата ми синове са войници в Атина, в гръцката армия. Власт ли е това? Какъв резилък. А Бриката рекъл: - Не ща ти нищо друго. Ще ми дадеш 7000 драхми, аз ще ида един път в Атина да видя какво е това. Това, което разправяш, не е за търпене, не е за гледане. – Ще дадем, рекъл, ще даде и кака. – Върнал се той, отишъл и казал на майка, тя веднага дала парите, а той се върнал при Бриката дядо Ставри, дал му парите. Същият заминал за Атина. Какво правил, какво струвал, не знаем. Но още не върнал се, пристига телеграма, с която се арестуват кметшата кира Мария, която вършеше всички мръсотии, и мъжа ѝ, също двамата командири на двете диврии – Ени и Мъгладата. Дядо Ставри се върнал от Атина и дошъл в Голям Дервент, намерил вуйчо и майка и ги попитал: - Пристигна ли здравето? – Пристигна. – Нищо, Стана ще излезе на белия свят, тя е чисто голичка, но, айол, да е живичка, пък нека е голичка.

Идва в село при вуйчо милиазиминът и му рекъл: - Къде е на Кукуцев Стоил жената? – Вуйчо му казал: - Колкото знаеш ти, толкова и аз зная. Не знам ни мъжа ѝ къде е, ни жената къде е. Нищо не знам. – Дойде заповед от Атина, арестувахме кметшата и кмета, диврийните, под дърво и камък трябва да намерите жената! – Кадя да я намерим? – В България ли е, тука ли е, трябва да намерите жената! – Кой ще я закара в България? Тя се крие някъде по пещерите и скалите. – Вдига се вуйчо и отива при дядо Шабан.

Разправил му подробно. А той казал: - Ще се върнеш обратно. Ще разправиш на милизимица, че жената я виждали да събира дренки и круши, чисто голичка, гладна и боса, да дойдат и претърсят гората. – Идва милизиминът с хора при турчина, но той не казал къде ме крие, а само рекъл: - Срещам жената да събира дрянчици, крушичици и плаче с детето, няма си сайбия /стопанин, мъж/. Давам ѝ по коричка хляб и се крие в една пещера. – Дойдоха, та ме изведоха от тази пещера, закараха ме във вуйчови. Оттука ме заведоха в моята си къща и казаха: - Кой ти взе имането? – Имането и мъжа ми взеха Ханасни и Мъгладата. – Колко брави? – Толкова брави. – Колко говеда? – Толкова говеда и коня. А Колю кураджицата каза: - Стоил когато хванаха и взеха, конят остана в Малък Дервент. Милизиминът каза: - Ще тръгнем да търсим, където има запазено от Стоиловото имане, с нас ще дойде жената, която познава стоката, което познае, ще си го вземе.

Качиха ме на един кон. Тръгнахме. Намерихме кобилата. Освен нея в М. Дервент намерихме една юница и една телица. Взехме ги. После кметът разпореда да ми се ожъне и овършее житото. Прибрах си всичко къщи. Почнах живот със стоката, която прибрах. При мене прибрах един дядо и с него учех юниците да орат. Мина доста време. Беше по харман на следната година. Лепяхме хармана за вършеене. Дойде диврията и ме взе. А преди това цяла година ме принуждаваха два-три пъти на ден да се явявам на парон /проверка/.

Живеех в една къщичка с две стаи. В едната живееше разсилният. Страх ги беше да не дойдат комитите от България да ме вземат. Какво да правиш – небето високо, земята твърда. Освободиха ме и си отидох пак в нашата къща. Детето си беше при мене. Когато ходех на нивата, хващах една костенурка, връзвах я за крака с едно въженце. Дятето я чуква и си играе, аз ора и плача. Ле един ден дойде диврията. – Хайде, казаха, вземай дятето, имаш ли покрива, нямаш ли, трябва да си вземеш, приставът те чака. Покрива... къде ще имам покрива, та всичко бяха разграбили. Взех едно килимче, дятенцето на гърба. С мене забраха на Чанко Касъров дядото. Дойдохме в общината. Разсилен беше Пасапошов Милко. Калеко остана да спи при стражарите. А приставът казал на Милко: - Виждаш ли тази жена? Ако се изгуби от твоите ръце, отгова-

ряш с главата си! – Та после Милко ми каза: - Како Стано, да не се опиташ да избягаш, че язък после на мене. И тебе ще убият, и мене ще убият. – Къде ще бягам, бре Милко, не гледаш ли, че не мога да стоя на краката си.

Станах сутринта. Докараха още от нашите дервентци. Станахме три жени. Доведоха на разсилния Спас от общината баша му и майка му. Тя носеше момченце – Вангел, на гърдата си. А пък аз дъщеричката ми Янка, Бог да я прости. Когато минавахме край калековата къща, излязоха на пътя учинайка и голямата й мома, женена за големия син на Богдан Ставрев, взеха ми детето. Вика ми: - Ами, буле, ти нямаш хляб. – Нямам, казах. Донесе ми и ми пусна едно хлябче в торбичката. Заминахме...

Станахме сутринта. Навързаха ни по двама за ръцете. Закараха ни в Софлу. Пътят ни минаваше близо до къщата на Бриката – дядо Ставри. Той имаше дъщеря Атанаса, вече голяма девойка. Когато минавахме по пътя, тя беше пред вратата на къщата. Като ни видя, дойде при мене, ту с думи, ту с ръце й обясних, а тя изскокна въщи и след минута от вратата излезе дядо Брика и с висок глас ядосано каза: - Къде водите пак тази жена? Какво ще правите с нея? Жената ще дойде с мене тази вечер. – Стражарите се противопоставяха и отговаряха: - Това си е наша работа. Идете се оплачете на арменския поп! – Но Бриката беше упорит. Хвана ме за ръката и въпреки протестите им ме поведе за дома си. Само каза: - Утре ще ви я доведе за влака на гарата. – Като седнахме, въздъхна и каза: - Слушай, дядовата, разбрах, че ще те интернират. Имаш ли си пари? – Нямам нищо. Аз съм като захвърлено куче. – Ами детето къде остави? Живичко ли е? – Живичко е, оставих го на вуйчо и вуйна, като минавахме край тях.

Имаше момче – Апостол. Събраха сутринта и ми напълниха една торба с хляб и катък. Бях с едни цървулки на боси крака. Дадоха ми едни чорапки и папучки на Атанаса. Заведоха ме на гарата. Тука ни поставиха в един вагон и ни закараха в гр. Дедеагач. Кога дойдохме в този град, караха ни вързани и ни заведоха в затвора. Ле тука пред вратата ме посрещнаха приятелите на дядо Шабан, с които правеше търговия. Поднесоха ми подаръци и съчувствие. Влязохме в затвора, затвориха мъже и жени в една стая. Но мястото премерено, само да лежиш и да не се обърнеш.

Мъжете легнаха на една страна. А ние, трите жени, се скупчихме в едно кьоше. В един ъгъл имаше две тенекии, едната за урина, другата за лайна. Срам не срам, като дойде време, хората отиваха. Ние, жените, отивахме винаги две. Едната ще кукне, а другата ще я катуля да не гледат мъжете.

Държаха ни пет дни. Пак ни навързаха ръцете и ни закараха на пристанището на мауна /лодка/. От лодката ни прехвърлиха на параход в морето. До Пирея пътувахме струва ми се девет нощи и десет дни, на парахода бяхме с развързани ръце. Но когато слизахме, пак ни навързаха. После се качихме на трамвай и ни заведоха в Атина. Закараха ни в едно здание. Ние изразихме желание да не бъдем затворени в една стая с мъжете. – Къзъм, тука има и женски апуз /затвор/. Ще ви отделим и ще ви закараме там. – Ние искахме калеко и мъжете на двете жени да си бъдат с нас. А калеко каза: - Ще се отделите, пък ако стане нещо, така и така ще умираме.

Когато отидохме, пълно с жени, и една македонка с четири деца. Колко време престояхме, не помня. По едно време почнаха да ни викат по име: - Да излезе Стана Стоилова Кукуцева. – Какво ще правиш – излязох. Казах: - Не мога да се отделям от другите жени. Аз си имам отговорност за тях. – Но те не ме послушаха.

О-оох, Кириле, какво да ти казвам. Пет пъти ме изкараха на едно буренце да ме бесят, та да кажа комитските пушки кадя са, комитските бомби кадя са, кадя се криели комитите, къде ходил мъжът ми, какво е правил. – Не съм видяла никакви комити, вие, щом сте видели и чули, затова ви дава държавата пушки, дрехи и хляб, да ги намерите и да ги хваните. Пък аз жена с малко дете, мъжа ми убиха, как ще видя комити? – Мъчеха ме, мъчеха ме, че ме пуснаха и ме заведоха наново в женския затвор. Престояхме пет дни. Дойдоха един ден и ни извикаха пак по име. Изкараха ни навън на едно площадче, имаше чешмички. Казаха да се умием. Дадоха ни хляб и готвено ядене. Събраха ни с мъжете. Навързаха ни ръцете. Закараха ни в Пирея. Пак навързани ни заведоха на една мауна, после на параход и оттука в гр. Лариса. После пеша в Критхане. С нас беше приятелят на дядо от Дедеагач – Иван. Имаше две момчета: Мирчо и Курти. С него бяха двамата му зетя. Като пристигнахме, аз плача настрани: ни пари имам, гола-боса,

ни покрива, ни постеля. А той ми вика: - Слушай, Стано, ние няма да те оставим ни гладна, ни жадна. – Пък въшки, въшки, с нож ги стържехме. Гърците ни казаха да си купим тенекии, да се изперем и изпарим, на когото намерят въшки, ще го карат да ги яде. И това чудо видях. Бяхме 380 души. Местото за спане ни определяха с педя, ако искаш се обърни, ако искаш не се обръщай. На едни главите бяха в една посока, а на други обратно, кръстосани. Жените бяхме на една страна. Общо бяхме група от 52-ма души, между които чобанкьойци, сачанлийци, имаше и от други села. От Сачанли имаше три жени, имената им бяха Матина, Мара и Чонка. С тях бяхме 55 души. Жените бяха интернирани със синовете и зетьовете си. Сачанлийци си избираха човек, който излизаше в града да им пазарува. А за нашата група излизаше дядо Иван, но винаги вземаше и мене като помощник. Ще ми даде пари и ще ми каже: - Хайде, Тане, купувай каквото трябва. - Първия път купихме тенекии и дърва. Хигиенизирахме се. Хляб и ядене, макар и оскъдно, ни даваха редовно – леща, макарони и др.

Мина една седмица. Дюкяните тука не бяха пръснати, а събрани в чаршията, която се казваше Илечаршаси. По средата минаваха файтоните и колите, а в двете страни бяха разположени магазините. По залез слънце ги затваряха. По чаршията имаше 25 чешми. Първата седмица не ни пускаха всякъде. На следващата седмица излязохме. Отидохме на първата чешма да си напълним вода, но не ни пуснаха. Отидохме на втората – водата солена. Хората тука бяха гърци и турци. Имаше тука един стар турчин и го попитахме със сачанлийките защо е така. А той ни каза: - Слушайте, олум, тука преди няколко години докараха 400 пленници турци, от глад, голотия и солена вода измряха. Пък гледаме ги седят още по пътищата, протягат ръка: - Псоми, псоми /хляб, хляб/. Ние нямаме за нас, та как да им дадем. И вие така ще измрете. Колко души сте интернирани? – Ние сме 380 на Текята. – Значи сте най-големите вагабонти, щом сте доведени тука. А други казват, че има интерниран народ тука от 16 села. В Текята затварят най-опасните. Но гледайте, срещу Текята има едно голямо здание, лицето му гледа към слънцето, а задната част е към Текята, където са затворени вашите хора. Там е вашето спасение. – Как ще отидем там? – Там е вашето спасение, там! Там е руският кон-

сул, там е спасението ви. – Наляхме стомните със солена вода, друга няма. Взехме водата и другите неща, които бяхме купили, с двете сачанлийки вървим и плачем. Добре, но ква да влизаме през вратите на Текята, една жена на възраст 50-60 години, но добре запазена, облечена в черни дрехи, къщата ѝ беше срещу вратата на нашия затвор, всеки път, когато излизахме, се заглеждаше в нас, но ние подминавахме. Като се подавахме отдолу от града към Текята, къщата ѝ се виждаше отдалече. Когато наближихме вратата на затвора, гледаме тази жена стои пред вратата на къщата, поглежда ни и тъкмо да подминем и влизаме, хвана ме за ръката, аз вървах най-отпред, и ме придърпа към нейната врата. Аз се уплаших. Сачанлийките и те дойдоха след мене. Влязохме вътре. Какво да гледаме, Кирилче, тебе лъжа – мене истина: - Мълчете, баба, мълчете! – ле рече, говореше на български. Млъкнахме. Даде ни столчета, седнахме. Сложи една голяма тенджерка на огъня, ле пържи картофи на колелца. Ние пак почнахме да плачем. – Мълчете, мълчете, как попаднахте тука? – Разправихме ѝ: - Триста и осемдесет души сме. Кадя ще живеем, кадя ще умрем. Дават ни да пълним само солена вода. – Ивъх, плесна ръце жената, кузум, турците как измряха, така ще, кузум, и да измрете. Тука имаше 400 турци, от глад, голотия и въшки измряха и още се търкалят. Не виждате ли ги, когато ходите? – Какво да правим, бабо? – Какво ли да правите, не знам какви са сърцата ви. – Със сачанлийките сме доста време, но не им знам сърцата. Смигнах око на македонката, тя беше македонка. – Нека да стоят дружките ти, пък ти ела да ми помогнеш да вдигна нещо. – Заведе ме в друга стая. Аз ѝ казах: - Каж ми какво да правим? – Аз съм от Македония. Тук съм вече три години, донесох децата малки, глупави. Имота ни направиха яма, изгониха ни голи, боси. Интернираха ни с мъжа тука. Голямото момче се залюби с една гъркинка. Бащата на момичето каза: - Не делете децата, какво ще намерите, ако отидете в Македония? Аз ще ви дам место да си направите къща. Ще ви дам и место за зеленчукова градина. – Той имал само две момичета. Големият син работи, а малкият ми е ученик. Пък средният ходи с мауни по морето. - Какво ще правим? - ѝ казах. – Нали виждате онова заделено здание, красиво, блести на слънцето, очите ти превзема. Лицето му е към изгрев слънце. Там

е вашето спасение. – Чим как ще идем там? – Как ще идете ли? Ако имате учени хора и да пазят тайна, ще идете, ако пък нямате, нищо няма да стане. Но нищо не трябва да казвате, може да те убият, но тези думи, които ти казвам, никъде не трябва да казваш. – Аз, викам, съм като слугиня на четири студенти и един дядо, синовете на дядо Иван и зетьовете бяха учени хора.

Върнах се аз. – Почакайте, каза жената. Сложи ни картофи, маслини. Ядохме. – Почакайте, скоро ще дойдат мъжът и синът ми. – Мъжът й не беше стар човек – 60-65-годишен. Когато дойдоха, дадох селям: - Калимера! – Калишпера, отговорихме ние. – Какви са тези хора? – попита той. – Хората са българи от Тежата. Ей тази младичката ги обслужва, купувала им от пазара необходими неща и вода им носела, но им забранили да вземат вода от чешмите със сладка вода, давали им само солена вода. Аз ги видях да плачат, като вървяха по улицата, и ги поканих вкъщи. – Той се обърна към нас: - Седнете вие, бабички, а младата булка да дойде при нас, ще я питам за нещо, тя е млада, нейният акъл повече стига. – Ставаше дума за мене. Сачанлийките се съгласиха.

Влязохме в една стая и той ми рече: - Как стана вашата работа, разправи. – Разправих подробно. – Там е вашият живот, рече, като сочеше голямото здание. Ако можете да издействате, иначе ще станете като турците, ще измрете. – Сега какво да правим? – попитах аз. – След малко ще си дойде нашето голямо момче. Работи в общината. Има познати полицаи. Ако имате пари, ще дадете да ги подкупим и да позволят всички да си направите снимки и тези снимки ще ги занесете на консулуса. – Как ще ги занесем на консула? – казвам. – Аз ще ви кажа как да ги занесете. – Хайде, казвам, кажи, какви мъки съм изтеглила, детето съм си оставила, кажи как ще стане. – Ако имате пари, нашето момче има много гости и приятели, той ще помогне да ви направят снимки. Зад това здание отдолу ние имаме две градини: маслини, рожкови, смокини, портокали, лимони, картофи и други зеленчуци. Нашата булка е лехуса, няма още 40 дни. Тези баби не могат да рискуват, но ти си млада и смела жена. Ще пишем до вашите, ако могат да напишат писмо до консулуса, тебе ще те облечем в дрехите на нашата булка и ти ще занесеш писмото. Ти ще си наведеш главичката, ще си вървиш спокойно, нашата баба ще върви с тебе, ти ще

си пуснеш кърпата през лицето и няма да приказваш, ако те пита часовият. – Щом е така, напишете едно писмо. – Имате ли човек, който да ви напише писмото? – Ще намерим такъв, казах аз. – Но това трябва да знаят само няколко души, най-много до 3 човека. Иначе ще научат властите, ще ме духне вятър и трябва да падна в морето.

Написа този мъж писъмце, даде ми го в ръката, излязохме, а преди това жената ни изля солената вода, изплакна съдовете и ни напълни хубава вода. Каза ни: - Баби, на никого няма да казвате, че сте били вкъщи и че съм ви дала вода. – Няма, кузум, няма, казаха сачанлийките. Върнахме се. Мъжете почнаха да ни питат защо сме закъснели. Оправдахме се. Сачанлийките отидоха при техните хора, аз отидох при нашите. Седнах. Изкарах писмото и го дадох на дядо Иван. Разправих им всичко. Прочетоха писмото Мирчо и Курти. Дядо Иван каза: - Друг колай няма. От когото излезе дума, езика ще му отрежем. Трябва да направим всичко народът да излезе. – Пък още когато излизахме от къщи, жената ни посочи една дупка в стената и ни каза, ако дойде време да търсим помощ, мъжете ничком да се наведат и влезнат. Тази дупка се използвала за кокошките да излизат навън. Като прочетоха писмото и им разказах, тези хора сън не спаха. Оох, това да можем да издействаме! Почнаха да разпорват подметките на обувките, парите били съшити вътре.

Написаха писмо до човека и пишеха, че на драго сърце даваме 25 000 драхми, стига да излезем. Ядохме вечерта, легнахме си, а мъжете не заспаха цяла нощ. Влизат, излизат. Станахме сутринта. Писмото написано. Ядохме. Отвориха вратите. Аз взех писмото и стомните, излязох. Отидох наново в тези хора. Посрещна ме жената. Дойде след това и мъжът ѝ. Той ми каза: - Сега остава да направим снимките. – На другата сутрин се вдигна една гюрултия на вратите. Бяха дошли фотографи. Но вратарите не ги пускаха. Караха се известно време, но след това ги пуснаха, направиха снимка на всекиго до кръста, а след това обща снимка на всички. Отидоха си. След време ни донесоха снимките. Тогава пак събрахме снимките, взех писмото, сложих ги в пазвата и една сутрин към 9 часа преди обед отидох в къщата. – А, къзъм, съблечи тези дрехи. – Съблекох, както се казва в песента, юнаш-

ките дрехи, облякох просешките. Отидох с жената на градината. А градината я дал, както казах гъркът, че взели дъщерята му за снаха. Но в тази градина само от пиле мляко нямаше. Минахме през поста. С часовия се разправяше жената, аз си мълчах. Бях с наведена глава. Като влязохме в градината, жената ми каза: - Сега ще отидеш в речката и по речката ще се приближиш до къщата, там има пейки, ще седнеш на една пейка, има рускини слугини и от време на време поглеждат. Ще те видят и ще дойдат да те питат. – Дали ще мога да се разбера, казах. – Ще се разбереш, всички говорят български. – Отидох там, ле тъкмо седнах, а това писмо сгъчено под пазвата ми, ле ме видя една жена и тъпър-тъпър дойде при мене. – Какво правиш тука? – ми каза на български. – Аз почнах да плача, не можех дума да проговоря. Изкарах и подадох писмото. Взе писмото и веднага отиде в зданието. По едно време, колко мина, не мина, ле пак дойде. Донесе един хляб бял като сняг и маслини, кашкавал, сирене и една чиния. Жената ми говори: - Да идеш, да идеш, сега излезеш консулус, кажеш какви мъки, колко села интернирани. – Каза това и си отиде. Какво ти ядене. Аз се треса цялата. Ква ле по едно време същата жена се спусна по стълбата и ми каза: - Стани сега! Горее тебе чака консулус. – Тръгнах с жената. Влязох в зданието. Вкара ме в една стая. Тука имаше един мъж, с едри зъби, сухичък, с червени кадифени дрехи, с бяла ячичка, и жената му край него, ле ми вика: - Откъде си ти? – ме пита на чист български език. – От Голямия Дервент, Софлийско. –Интернирани ли сте? – Интернирани сме. – Колко души сте? – Триста осемдесет души. – Отде и откъде? – От всякъде имаме, 15 души сме от Голям Дервент, а другите са от 16 села. Но са пръснати по островите. Дават ни само солена риба, ще измрем гладни и жадни. – Аз разправям, а той пише. – За какво убиха мъжа ти и кой го уби? – Диврията, по комитлък. Когато Гърци почна да събира младежите войници, те почнаха да бягат. Той знаеше границата, превеждаше ги в България, за това го убиха, ограбиха имуществото ни, детето три развиха, ако е мъжко, да го заколят. Но понеже беше женско, оставиха го. Мене интернираха, детето остана в роднини, но живо ли е, не знам. Едната обица им дадох, а другата дръпнаха насила и скъсаха ухото ми. – Седни си да си ядеш хлебеца. – Какъв ти хлебец, аз от страх треперя. –

Написа той едно писъмле. – Знаеш ли да четеш? – Не знам да чета. – Ти доста хубаво приказваш. Как да не знаеш да четеш? – Не знам. Нямахме училище, бяхме под турско робство, няма да знаем писмо. – Отиде си в друга стая. Донесе ми жената писмото, даде ми го и ми каза: - Ако видиш страх, ще го съдъвчеш, ще го погълнеш, какво ще сториш – никой да не чуе и види. Ще го дадеш на тези, които те изпратиха с писмото. – Станах аз и си тръгнах. А слугинята ми дава и хляба, маслините, сиренето – къде да ги сложа? Но ми ги напълни в пристилката.

Върнах се в градината и намерих бабата. Показах ѝ яденето, а тя ме успокои. – Ще вземеш яденето, ще ядеш два-три дена. Ще го сложим на дъното на кошницата, а отгоре ще наредим зеленчуци. – Стегнахме се и тръгнахме да излизаме. А на поста часовият каза: - Защо се бавихте, не е тази булката ти. – Булката ми е, как да не ми е булката, каза със сериозен тон бабата. Детето ѝ има биберон, ква се събуди, дядото му подава биберона, за да мълчи. – Серт жена. Устата ѝ сабя сече. Върнахме се къщи. Преоблекох се. Отидох си. Дадох това писмо. Прочетоха го и казаха: - Шюкюр на Госпудя. – Ние зачакахме. Но ние сме сбъркали. Дойде позволение, но да заминем за България през Турция и да дойдем в Бургас. А хората не искаха да дойдат направо в България. Те си имали скрити пари по къщите и злато. Дядо Иван рече: - Сега, Стано, ще те молим още един път. Ти вече свикна. Каквото искаш, ще ти купим. Няма да се кахъриш. - При мене ми дойде едно писмо, че детето ми умряло. Съвсем се отчаях и се разболях. Разболях се, след като наново занесох писмото. А консулт ми каза: - Защо не ми казахте още в самото начало, че искате да се върнете в домовете си? Работата се обърка, сега трябва да минат три месеца, докато се оправи работата. – Тогава, като се върнах, се разболях. Стояхме, стояхме, на месец януари ни интернираха, на Малка Богородица излязохме на Дедеагач. Всеки си тръгва за къщи. После, когато дойдох в България, 5-6 години ми изпращаха писма. И аз им изпращах. Но писмата спряха. Трябва хората да са измрели.

Качихме се с другите 15 човека от нашето село на влака и дойдохме в Софлу, а от тука си дойдохме в Г. Дервент. През 1924 година заедно с Чанко Касъров се извадихме паспорти и по Ди-

митровден дойдохме в България. Преди тръгването замесихме тясто да изпечем хляб за път. Колите бяха натоварени. Дойдоха гръцки стражари, изсипаха тестото, а мъжете почнаха да бият. Тогава мъжете впрягнаха колите и дойдохме в Софлу, качихме се на влака, през Одрин дойдохме в Свиленград. А някой скроил за мене клевета, че съм се оженила за грък. Тук останахме под карантина 15 дни. Срегнах Тодор Тюлиев от Доганхисар. Казах му: - Тодоре, да ми помогнеш да отида до село Орещец. – Той ми доведе една каруца, качих се с детето и багажа, който носех от Дервент. Общината ми даде една стаичка. Хората ми донесоха подница, връшник, копанка, направих питичка. Ле дойде една жена и ми викна: - Какво Стано, излезни, дойдоха вашите войводи, ще ни пребият! – Излязох, изправих се пред тях и се провикнах: - Ето ме, бре! Що искате? Ле ги гледам: наш Делия от Доганхисар, Стамо Делиев, братовчедът Чанко, Илю Мандров, всички с оръжие. В един глас извикаха: - Мале, мила мале, ние бяхме в Тракия за тебе, там ни казаха: - Не можете я стигна! Тя е вече в Софлу. Че от там в Свиленград. Тука те няма. А Маджаров, Руси Славов и Максимов ни казаха така: - Ако е женена за грък, ще ѝ отрежете главата, ще я донесете и детето ще ѝ донесете. Ако не е женена, ще я качите на кон и ще я докарате. – Качиха ме на един кон и ме отведоха в село Ятаджик /Маджарово/. Тука намерих Маджаров, Максимов, Токмаков и Руси Генов.

* Разказът е публикуван в книгата на д-р Кирил Бакърджиев и Мария К. Бакърджиева „Доганхисар-Градец. По чужди земи и брегове“